

Sürgősen menteni a még menthető!

Az aracsi pusztatemplomról rendezett tanácskozás összegezése

„Nem véletlen, hogy az aracsi székesegyháznak, az aracsi pusztatemplomnak, a kisebbségi sorsba kényszerített délvidéki – vajdasági magyarok körében kezd kialakulni egyfajta kultusza. Folyóirat, egyesületek, díjak viselik a romjaiban is pompás, közel ezeréves templom nevét. Ez pedig nem véletlen, hiszen a Szent István idején alapított templom több szempontból is jelképe az itteni magyarságnak. Először is, jelképezi a magyarság ezeréves jelenlétét a szülőföldjén, büszkén hirdeti, ez a föld a miénk, otthon vagyunk rajta! Mászor, szimbóluma ez a templom az itteni magyarok ezeréves keresztény múltjának. Harmadszor, a romjaiban is pompás, tekintélyt parancsoló elárvult épület jelképezi nemzetünk viszontagságos történelmét a Kárpát-medencében. A rokonok nélkül, a szlávok és germánok tengerében árván küzdő és mégis megmaradó magyarságot jelképezi a pusztatemplom, jelképezi a nagy győzelmeket és a súlyos vereségeket, a felemelkedéseket és bukásokat egyaránt.”

(Ifj. dr. Korhecz Tamásnak, az MNT elnökének 2011. július 30., a XIII. Aracs-emléknap utáni jegyzetéből)

Történelmi, kulturális örökségeinkhez, megőrzésükhöz ragaszkodva tudatosulhat bennünk a szülőföldünkön maradás fontossága, amelyet csak akkor hagyományozunk méltón gyermekeinkre, ha a múltunk, a régiónk történetének-történelmének a teljes, részrehajlás nélküli feltárását szorgalmazzuk. Az elhallgatott, az elferdített, a vélt igazságok ki sem állnák az idő próbáját. Jelenünkön átszűrve pedig még inkább összekuszálják (nemcsak) a fiatalabb nemzedékek szellős ismereteit vidékünk történelméről. Sok minden eszembe jutott útban Zenta felé, ahol az aracsi pusztatemplomról tanácskoztak a magyarországi és a szerbiai/vajdasági szakemberek.

Kiemelt jelentőségű műemlék az aracsi pusztatemplom, a bácsi ferences kolostor, a nagyki-

indai szárazmalom, a szabadkai városháza, a zsinagóga, a csókai Szentháromság-templom és az óbecsei Zsilip a Ferenc-csatornán, a bácsi vár pedig kiemelt jelentőségű tájegység a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsáról szóló törvény 18. szakasza 1. bekezdésének 3. pontja, és a Magyar Nemzeti Tanács (MNT) Alapszabálya 16. szakasza 1. bekezdésének h) pontja, valamint 48. szakasza 1. bekezdése alapján, az MNT-nek 2012. december 15-én meghozott **A vajdasági magyarság szempontjából kiemelt jelentőségű ingatlanokról, kulturális javakról szóló határozata**, 1. szakaszának jegyzéke szerint. A tekintélyes névjegyzékben számba veszi az MNT a kiemelt jelentőségű emlékhelyeket, a műemlékeket, továbbá a jelentős tájegységeket, archeológiai, régészeti lelőhelyeket, műemlékeket és kulturális tájegységeket is a Vajdaságban. Védelműkről, megőrzésükről külön dokumentumok is készülnek, többnyire tudományos tanácskozások alapján.

Az MNT az aracsi pusztatemplom megőrzéséről Zentán, 2013. április 21-23-án **A műemlékek helyreállításának hasznáról és kockázatáról** címmel megtartott nemzetközi művészettörténeti, régészeti és műemlékvédelmi konferencia Záródokumentumát 2013. április 29-én fogadta el. Az azonnal hatályba lépett záradékot az MNT elküldte az illetékes szervekhez, intézményekhez.

Kissé megkésett ugyan ez a szakmai tanácskozás az aracsi pusztatemplomról, a kezdeményező, a több mint tíz éve megalakult MNT részéről, de még mindig idejében jött: menteni lehet, és sürgősen kell is, a még menthető! - röviden így lehetne összefoglalni a háromnapos, tanulságos rendezvény üzenetét.

Noha a templomrom nem lett az újjáépítés áldozata, de műemlékvédelmi munkálatokat többször is végeztek rajta. A megmaradt dokumentumok

alapján a romokat az 1898-ban tett állagmegóvó intézkedések mentették meg az enyészettől. A történelem háborús viharai után hosszú évtizedeken át csendesen dacolt az időjárás kíméletlen szeszélyeivel. A '90-es évek második felében létrejött civil szervezet: az Aracs Hagyományápoló Társaság (AHT) az egyéni támogatókkal együtt sokat tett az utóbbi több mint egy évtizedben a pusztatemplom környékének rendezéséért, a gaz eltakarításáért. Betegség miatt nem tudott jelen lenni ezen a konferencián Vajda János, az AHT elnöke. Az Aracs folyóirat szerkesztősége szerint a kissé megkésett szakmai diskurzus a Záródokumentummal együtt válják a pusztatemplom megmentésének javára.

Jelenleg is folyamatban van a Tartományi Műemlékvédelmi Intézetben (TMI) egy komplex Aracs-projektum kidolgozása Svetlana Bakić okl. építészmérnök, konzervátor vezetésével, dr. Milka Čanak-Medić archeológus konzultálásával. Ehhez a projektumhoz járult hozzá a most Zentán megtartott szakmai konferencia és az elfogadott Záródokumentum. Emlékeztetőül jegyezzük meg, az előkészítő munkálatokat az utóbbi években folyamatosan végzik a Vajdasági Múzeumban és a TMI-ben. Elkészült az út például, amelyet az IPA - Határon átnyúló együttműködési program, a MONATUR - Jó szomszédok a közös jövőért projektum keretében a magyarországi és a vajdasági intézmények együtt valósítanak meg a kulturális örökség megvédésére és népszerűsítésére. A két IPA-pályázat után folyamatban van a harmadik. Ezek az IPA-pályázatok három objektumra vonatkoznak: Aracsra, Dombóra (Rakovacra) a Fruška gorán és Felsőmonostorra, Bugacra Magyarországon. Pályázói, megvalósítói pedig a Kecskeméti Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet, a Vajdasági Művelődési Intézet és a Vajdasági Múzeum.

A nemzetközi konferencia jól összeállított programjának megvalósítása a házigazdát, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet munkatársait, Hajnal Jenő igazgatót dicséri. A tudományos értekezés előtti napon a szakemberek, a vendégek a vendéglátóikkal együtt ragyogó napsütésben látogattak el az aracsi pusztatemplomhoz. A helyszínen is megpróbálták felmérni, mit hogyan lehet megvalósítani, hogy azok a romtemplom megőrzését,

konzerválását, s a környezet javát is szolgálják. Ennek lehetőségeiről is beszélgettek Törökbecsén a Művelődési Házban a törökbecsei önkormányzat vezetőivel, miután megtekintették az Aracs állandó régészeti kiállítást.

Zentán, a városháza dísztermében megtartott, nagy érdeklődést kiváltott kétnyelvű konferencia is azt bizonyítja: nemcsak számkra, hanem a Kárpát-medencében élő magyarság számára is kiemelt fontosságú örökségről van szó. Elismerés illeti a szervezőket azért is, mert a szimultán fordításnak köszönhetően mindenki anyanyelvén köszöntötte a résztvevőket, tartotta meg előadását, s mondta el véleményét.

Megköszönve a kezdeményezőnek, az MNT-nek a szakmai dialógus létrejöttének lehetőségét, **Hajnal Jenő igazgató**, a házigazda nevében köszöntötte a résztvevőket, a külföldi és hazai vendégeket, a szakembereket, köztük Szentgyörgyi Klárát, Magyarország Belgrádi Nagykövetségének oktatási és kulturális tanácsosát, dr. ifjú Korhecz Tamást, a MNT elnöke Várkonyi Zsoltot, az MNT közigazgatási hivatalának elnökét, Lovas Ildikót, az MNT kulturális tanácsosát, Ft. Bóviz László plébánost, a Nagybecskereki Egyházmegye Gazdasági Hivatalának vagyonkezelőjét, Milan Micićet, a vajdasági kormány képviselőjét, kulturális örökségi, régióközi együttműködési segédtitkárát, Sanja Kesić Ristićet, az ICOMOS (az UNESCO műemlékvédelmi világszervezete) szerbiai országos bizottságának képviselőjét, Zoran Vapát, a TMI igazgatóját, Ceglédi Rudolfot, Zenta polgármesterét, Faragó Kornéliát, a Híd folyóirat főszerkesztőjét, Juhász Attilát, a vajdasági kisebbségek művelődési és amatőr tevékenységével megbízott tartományi segédtitkárát, a törökbecsei önkormányzat képviselőit, a köztársasági, a tartományi és regionális hatáskörű műemlékvédelmi intézetek, múzeumok és más közgyűjtemények, intézmények és szervezetek képviselőit.

Magyarországi és szerbiai szakmai grémium véleménye legyen a mérvadó

- A tanácskozással a témában és a hatáskörükben is legilletékesebb szerb köztársaságbeli szakembereket hívtuk meg, de felkértük azokat a magyarországi szakembereket is, akik segítségünkre lehetnek abban, hogy minél teljesebb és pontos-

sabb kép alakuljon ki ennek az ember és a természet együttes munkája eredményeként létrejött kulturális szempontból jelentős, részlegesen beépített területnek a jövőbeni rendezéséről, amely jellegzetessége, egységessége révén topográfiai is körülhatárolható egységet alkot - emelte ki bevezetőjében Hajnal Jenő. - Terveink szerint a konferencia előadásait szerkesztett változatban, könyv alakban is megjelentetjük.

Az aracsi pusztatemplom további védelmére, környékének rendezésére jelentős nemzetközi, főleg EU-s pályázatokon nyert pénzeket kellene fordítani. A TMI és a törökbecsei önkormányzat - amelynek a területén van - szerint is. A konferencián elhangzott vélemények, előadások ezt a folyamatot szeretnék előmozdítani. Oly módon, hogy a hazai szakemberek beszámolnak eddigi tevékenységükről, az anyaországiak pedig elmondják saját jó és rossz tapasztalataikat, amelyeket hasznosítani lehetne a romtemplomnál. Azt szeretnénk, ha az aracsi pusztatemplom konzerválása és környékének rendezése egy közös, a magyarországi és a szerbiai/vajdasági magas színvonalú szakmai grémium véleményét tükrözzé - mondta **Hajnal Jenő** igazgató.

Az MNT partner a kultikus örökség megóvásában

Az ember alkotta, a természet megőrizte évezredek örökség további megóvásáért közös összefogásra van szükség, emelték ki valamennyien köszöntőjükben. Megköszönve a szakembereknek, akik elfogadták a meghívást, valamint a VMMI-nek, amely megszervezte az aracsi pusztatemplom megőrzéséért összehívott fontos konferenciát, **dr. ifjú Korhecz Tamás** üdvözlőbeszédének elején szöveg az MNT-nek mint a vajdasági magyarság demokratikusan megválasztott autonóm intézményének alkotmányos és törvényes kötelezettségéről. Így a vajdasági magyarsághoz köthető építészeti örökség, kulturális hagyaték számbavételéről és egyben arról is, hogy a megjelölt kulturális anyag megfelelő szakmai alapon folyamatosan bővülő ismeretanyaggal rendelkezessen, ugyanakkor az is kötelessége, hogy ezt az ismeretanyagot minél szélesebb közönség számára hozzáférhetővé tegye. „Az MNT partner kíván lenni a kulturális örökség megóvásában is. Annál is inkább, mivel az aracsi pusztatemplom-

nak a magyar közösség esetében külön jelentősége és fontossága van, hiszen történelmi, művészettörténelmi, egyháztörténelmi vonatkozásain túl nagyon komoly a szimbolikus jelentősége számunkra. Az elmúlt évtizedekben ugyanis közösségünkben egyfajta kultusz alakult ki az aracsi pusztatemplom körül. Mindezt szeretnénk tudományos és szakmai ismeretanyaggal bővíteni, mintegy ötvözve az eddig elértet, a szakemberek, a tudósok feltárásait, azon tudományos intézményekét, amelyek hosszú ideje foglalkoznak feltárási kutatásokkal. Az MNT azt szeretné, ha minél eredményesebb lenne a diskurzus a témáról a konferencián, s az itt elfogadott ismeretanyagok minél szélesebb körben válnának közkinccsé” - mondta befejezésül, jó munkát kívánva Korhecz elnök.

A magyar nemzet szívügye, de mindenki büszke lehet rá

A régmúlt idők szakrális emlékeként tekint az aracsi pusztatemplomra a Római Katolikus Bányási Egyházmegye. Jó ideje nem is tartozott egyházi jurisdictio alá. Ezen kellett sürgősen változtatni, mert az utóbbi években az általában nyaranta megtartott szentmisével záruló művelődési program mellett, többször tartottak esküvőt a fiatalok kívánságára a pusztatemplomnál. Ft. Bövíz László beodrai plébános javaslatára dr. Német László SVD megyéspüspök az aracsi pusztatemplomot a törökbecsei kettes számú plébánia filiájához sorolta, mivel érvényes egyházi házasságok csak jurisdictio alá tartozó helyeken köthetnek, vagyis ott, ahol területileg megbízása van egy oda kinevezett plébánosnak.

Kettős küldetésben vett részt a konferencián **Ft. Bövíz László** plébános; intézőként, aki felelős az egyházmegye vagyonaért, pénzügyeiért, és mint aki több mint egy évtizede szolgál Beodrán, az aracsi pusztatemplomhoz legközelebb levő plébánián. Így a szakrális létesítmény sorsát is ennyi ideje kísérheti figyelemmel. Kalapis Zoltán könyvéből idézve mondta felvezetőjében, hogy könnyebb volna bebizonyítani az aracsi pusztatemplomról, hogy talán nem is létezett, mint azt, hogyan keletkezett. „Nagyon sok megtévesztő információ kering róla, sajnos, amelyek jó része alaptalan. Még a megjelent könyvek is számos pontatlanságot közölnek. Néhány évvel ezelőtt Msgr. Huzsvár László püspök közzétette VI. Pál

pápa levelét, amelyet a szentatya írt Magyarországra, történelmi alapításának és egyben Szent István születésének és megkeresztelésének ezredik esztendejében. Ebben a szentatya felemlíti az aracsi monostort, mégpedig mint olyat, amelyet Szent István király segített felépíteni.”

„Az Apostoli Szék aktái szerint (Acta Apostolicae Sedis 62/1970/578-580.) őszentsége VI. Pál pápa 1970-ben apostoli levelet írt, amelyet az egyház Magyarországon történt alapításának, s egyben Szent István születésének és megkeresztelésének ezredik jubileuma alkalmából adott közre. Ebben a következőket írja: „Szent István, Pannóniának ez a ragyogó csillaga,... népének hűséges őre és vezetője azt akarta, hogy az szabad és mindenkitől független legyen. Arra törekedett, hogy azt egy és egységes nemzetté forraszsa össze. Önálló államformát biztosított neki, és olyan törvényeket hozott, amelyek a keresztény szellemiségből fakadtak. Egyidejűleg megszervezte királyságának határai között az első egyházi intézményeket, megvetve ezzel a jogi és lelkipásztori fegyelem alapjait, s ezzel előmozdította az Egyház termékeny növekedését magyar földön. Az esztergomi érsekségen kívül, amelyet Magyarország primási székhelyévé tett, megalapította a kalocsai érsekséget és nyolc más egyházmegyét. Külön előjogokkal erősítette meg az akkor már meglévő pannonhalmi, Szent Mártonról nevezett monostort, létrehozta a veszprémi és pécsváradi monostorokat, a budai, nyitrai és székesfehérvári káptalanokat, és elősegítette a zalavári, bakonybéli, aracsi, oroszlamosi, sári, tatai és jáki monostorok felépítését. Ezek az egyházi intézmények, amellet, hogy a polgári közigazgatásnak is nagy segítségére voltak, olyan központokká váltak, amelyekben virágzott az istentisztelet, lelkesen folyt a hithirdető munka, s otthont találtak bennük a keresztény szellemű tudományok és művészetek, sőt gazdasági, szociális téren is, különösen a földművelés terén, a haladás előmozdítói voltak.

Mindehhez Huzsvár püspök úr hozzáfűzte még a következőket: Pápai dokumentum állítja tehát, hogy az aracsi monostor már Sz. István idejében állt. Ez csakis 1034-ben következhetett be (illetve az ezt követő közeli években), mert Szent István 1030-ban küldte csanádi püspöknek Szent Gellértet, aki előbb Imre fia nevelője volt. Szent

István 1038-ban, Szent Gellért 1046-ban halt meg. Csanádi püspökként Sz. Gellért építkezésekbe kezdett, az első négy éven belül épült fel az oroszlamosi monostor. Ekkor kerülhetett sor az aracsi monostor építésére is.”

„Ez az első kézzel fogható adat, talán az aracsi pusztatemplomról, nem a jelenlegiről, hanem az előtte lévőről, a monostorról. A másik figyelemre méltó adat, miszerint bencés monostorként említik, amelyekről tudni kell, hogy több mint ezer éve vannak jelen a Kárpát-medencében is. Olyan bencés monostorok vannak Magyarországon, amelyekben az ezeréves jelenlét folyamatos volt. Ezekben a monostorokban megőrizték a levéltárakat. A bencések határozottan állítják, hogy az aracsi pusztatemplom nem tartozott hozzájuk. Viszont a művészettörténeti feltárások sok mindenre rávilágítanak. Ezen a konferencián is majd több oldalról boncolgatják a szakértők az aracsi pusztatemplom művészettörténeti értékét. Kevés olyan templom maradt fenn a Kárpát-medencében, amelynek a stílusa, az építészete megegyezik az aracsi pusztatemplommal. Itt szeretném megemlíteni a somogyvámosi pusztatemplomot, amelyet ha az ember nem ismer a fényképről, akkor könnyen összetévesztheti az aracsi pusztatemplommal. Somogyvámos bizonyítottan johannita monostor volt. A 11. században szerzetesrendek a lovagrendeken kívül még nem voltak, ebből kifolyólag mondhatjuk, hogy valószínűleg az aracsi monostor is, amelyet Szent István alapított, segített építeni, vagy johannita vagy templomos lovagrend monostor volt.

A pusztatemplom sorsa, amely egy jó évtizede lett újra felfedezve és vált azóta zarándokhellyé, valóban érdemes arra, hogy foglalkozzunk vele, mert jobb sorsot érdemel, mint amilyen sorsa eddig volt. Beodrai plébánosként végigkísértem ámulates sorsát az elmúlt évtizedben. Nagyon sok olyan anyagi támogatás vándorolt magánkezbe a pusztatemplom jogcímén, amelyekből ha nem is az eredeti formájában, de egy tetszetős bazilikát lehetett volna építeni a pusztatemplom helyén. Ehelyett csak húzták szét a pusztatemplomot. Mindennek ellenére, ahogyan ezer éven keresztül ellenállt az évszázadok viharainak, ugyanúgy túlélte, de emlékeztet bennünket az elmúlt évtizedben történetekre is. Az, hogy áll, mutatja múltunkat, jelenünket, s reményeink szerint jövőn-

ket is.” Bóvíz plébános azt kívánta a jelenlévőknek, hogy szakmai hozzáállásukkal segítsék azt a tervet, amelyet az MNT előírányzott, hogy közös örökségünk megmaradjon.

„A magyar nemzeti közösség szívügyének tekintik az aracsi pusztatemplom sorsát, de mivel közös örökségről van szó, és közös a hazánk, azt gondolom, hogy nemzetiségtől függetlenül büszkék lehetünk ezeréves monumentális műemlékünk meglétére. Közös célkitűzésként mindannyiunknak közös ügye, hogy ezt még hosszú évszázadokon keresztül megőrizzük az utókornak. A szakmai millió felelősségteljesen tegye meg a szükséges lépéseket, amelyek az aracsi pusztatemplom megőrzéséhez szükségesek.”

A vajdasági kormány, a tájékoztatási, a művelődési titkárság, és a maga nevében is eredményes munkát kívánt a konferenciának **Milan Micić**. Reményei szerint az újabb ismeretek hozzájárulnak majd a műemlékeink hathatósabb megóvásához. A középkori Aracsot kivételes jelentőségűnek nevezte, amely egy a Vajdaságban található 65 műemlék sorában. Ezekről, így Aracról is folyamatosan gondoskodik Szerbia és Vajdaság. A tartományi kormány további támogatásáról biztosította a TMI-t, az Aracs projektum és minden más folyamatban lévő műemlékvédelmi program megvalósítását Vajdaságban.

Elismerését kifejezve a nívós szervezésért a VMMI-nek, **Zoran Vapa** örömmel állapította meg, hogy a neves szakemberekkel együtt megtekinthették az aracsi bazilikát és Törökbecsén az Aracs kiállítást, és azt is, hogy a konferencián jelen van dr. Milka Čanak-Medić professzorasszony is, aki a 70-80-as években az ásatásokat vezette Aracson. A szerbiai műemlékvédelem programját az elmúlt évtizedekben szisztematikusan végzett feltáró kutatások is tükrözik. Aracsra vonatkoztatva azon van a TMI, hogy minél pontosabban meghatározzák az egykori települések határait, hogyan élhettek lakói, és nemcsak Aracson, hanem a környékén is. Az ásatásokra, a konzerválásokra, a restaurációkra, a feltártak, a meglévő objektumok prezentálására külön program van. Emlékeztetőül elmondta, Szerbiában mintegy kétszáz kiemelt jelentőségű műemlék van, Vajdaságban pedig 65. „Aracs a műemlékek gyöngyszeme. Az idő, de a gazdasági körülmények is hozzájárultak, hogy hosszú szünetek múltak el a kutatómunkála-

tok között. Az újabb időkben végzett feltárásokba bekapcsolódott az Újvidéki Egyetem Technológiai Kara is, valamint magyarországi és más szakemberek Vajdaságból.” A TMI programjából kiemelte az IPA-projektum folytatását. A megkezdett konzerválási munkákat is folytatják, és úgyszintén a feltáró munkálatokat is, valamint fontosnak tartják a kulturális értékeket dokumentáló, reprezentáló tevékenységet is, amelyeket különböző publikációkkal, rendezvényekkel népszerűsítene. A volt jugoszláv köztársaságoktól, így Horvátországtól, Szlovéniától, valamint Romániától, Magyarországtól, Olaszországtól, Görögországtól eltérően Szerbiában még mindig a régi jugoszláv törvény érvényes a műemlékvédelemre, amely összhangban sincs az EU vonatkozó törvényeivel. A Szerbiában hatályos törvény szerint három: különleges, nagy és jelentős értékű kategóriába lehet sorolni a műemlékeket. Aracs az elsőbe, a különleges jelentőségűekbe és mint ilyen a Szerbiai Műemlékvédelmi Intézethez tartozik. „Külön megtiszteltetést jelent számunkra, hogy a köztársasági intézet a TMI-re bízta Aracson a kutatásokat, és minden más tevékenységet, ami a bazilika és környékének megőrzésére vonatkozik. Ezért is jött jókor ez a konferencia, mert hozzájárulhat az aracsi pusztatemplomra vonatkozó program érdembeli megvalósításához. A konzerválási munkálatokat szeretnénk 2015 végéig befejezni. Az IPA-pályázatoknak köszönhetően az idén is folytatjuk a megkezdett programot Dombón, Aracson és Magyarországon, Bugacon. Erre mintegy 20 millió euró áll rendelkezésünkre az IPA-pályázatból, ugyanennyi eszközt biztosított Szerbia, és megközelítően 8-10 millió euróval járul hozzá Vajdaság. Ez sok is, kevés is, attól függ, mit tervezünk megvalósítani belőle. Ez a konferencia vélhetően érdemben járul hozzá a kívánságok és reális elképzelések megvalósításához.”

Az aracsi pusztatemplom az egyetlen kivételes jelentőségű műemlék Vajdaságban - emelte ki **Tervek és lehetőségek** című előadása eljén **Svetlana Bakić**. A fiatal szakemberek, Milka Čanak-Medić tanítványai sokat köszönhetnek tanáruknak, aki csaknem fél évszázada kíséri figyelemmel a romtemplom sorsát, maga is sokat tett konzerválása érdekében, és eljött erre a konferenciára is. Jelenleg az Aracs-projektum kidolgozásában is közreműködik. Az átfogó, hosszú távú terv

szerint tárják majd fel a teljes komplexumot. Azon lesznek, hogy megállapítsák az egymásra épülő szakrális objektumok építésének idejét. Bakić asszony beszélt a 19. és 20. században végzett kutatások, ásatások eredményeiről, a haladékos nem tűrő konzerválási munkálatokról az 1970-es években. A TMI-nek pontos felmérése van az aracsi pusztatemplomról. A dokumentumok, a különböző időszakban készült fotók bemutatásakor emelte ki, hogy kisebb konzerválási munkálatokat végeztek 2005-ben is, 2006-ban pedig vázolták a konzerválási munkák folyamatát. Az utóbbi években végzett újabb feltárások igazolták az 1970-es ásatások eredményeit, miszerint nem tudni bizonyosan, mikor épült az első szakrális létesítmény Aracson. A megmaradt romtemplom esetében más a helyzet, mert az építőanyagok különböző elemzése megbízható eredményeket mutatnak. Az ásatásoknál a jövőben is a leletekre összpontosítanak, valamint arra, hogy minél jobban megőrizték a maradványokat, és nem a maradványok, a leletek olvasatára. Az aracsi pusztatemplom további sorsa, környékének rendezése viszont sokban függ az anyagiaktól, vonatkozzon az a romtemplom konzerválására, egyes részeinek esetleges rekonstruálására, vagy a turisztikai objektumok felépítésére. Bakić asszony ismertette Magyarország és Szerbia közös programját az IPA- és a MONATUR-projektumok megvalósításának üteméről.

A program első részében több munkálatot valósítottak meg Dombón és kevesebbet Aracson. A romtemplomnál kiépült az odavezető út a parkolóhellyel. Elkészült a harmadik terv is, az említett három helyszínen: Aracson, Dombón, és Pétermonostoron, Bugac mellett. Aracson e program szerint kezdődnek meg az idén a több éven át tartó konzerválási munkálatok.

Területrendezési töprengések az aracsi komplexumról címmel beszélt **Dragan Rauški** okl. építészmérnök, a törökbecsei önkormányzat tervezési bizottságának szakmunkatársa. A legkorábbi megmaradt és az újabb térképek alapján mutatta be, hogyan alakult a település, az aracsi pusztatemplom környéke évszázadokon keresztül, hogyan változtak a tulajdonviszonyok. Jelenleg a törökbecsei önkormányzathoz tartozik a védelem alatt álló pusztatemplom és környéke. A község anyagi lehetőségeihez mérten hozzá-

járul a romtemplom megóvásához, ugyanakkor a látogatásának feltételein is javítani szeretne. Mit és hogyan lenne célszerű felépíteni az aracsi pusztatemplom közelében, erről beszélni lehet, az önkormányzat nyitott a jó javaslatok előtt, amelyek a műemlék ambiciózus megóvását és fenntarthatóságát is előíranyoznák. Elképzelések már vannak a környék rendezésére, de ezek még nem véglegesek. A törökbecsei község azt szeretné, hogy méltó körülményeket létesítsen a műemlék megmaradásához, ugyanakkor az odalátogatók részére is. Az elmúlt száz éves rongálásokat, a maradványok további széthordását szeretnék megakadályozni azzal, hogy felügyelt, őrzött területté nyilvánítsák és ehhez biztosítsák az anyagiakat is.

Az aracsi templom művészetéről tartott előadásában **dr. habil. Raffay Andre** művészettörténész, a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kara Művészettörténet és Elmélet Tanszékének vezetője a művészeti összefüggéseket vázolta a templom alaprajz megoldásai és az építmény között, keresve a választ is; hogyan épülhetett fel annak idején egy ilyen lenyűgözően szép templom. Több mint tíz éve kíséri figyelemmel a Zentán született kutató az aracsi pusztatemplom sorsát, és kutatja örökségünk történetét. A hozzáértő szakemberek közül már senki sem vitatja, hogy az aracsi pusztatemplom a 13. században épült. Ez egyértelműen állítható az alaprajz és a jellegzetes építmény alapján. A templomról Gerecze Péter 1896-ban készítette az első felvételeket, amikor az ásatásokat is végezte. Ezek a leletek maig segítik a kutatók munkáját, sőt kitartásra, további feltárássra ösztönöznek, mert maig nem tudni, hol lehet egy jellegzetes fejezetfaragvány, amelyet a Gerecze-fotó megörökített. Miután részletesen szólt a háromhajós templom építészeti, műépítészeti stílusjegyeiről, összefoglalójában kiemelte: „A gótikus építészeti jellemvonások a 13. század első évtizedeire utalnak, míg a pusztatemplom ornamentikája a 12. század utolsó évtizedeinek esztergomi (töredékekben megmaradt) művészetére. A leletek Aracson jó állapotban maradtak ránk. Tanulmányozhatók, kutathatók. Segítségünkkel visszakövetkeztethetünk Esztergom művészetének jellegére. Ez azért lenne fontos, mert az esztergomi művészet a 12. század végén, III. Béla uralkodásának végén érdekes kapcsolatokra utal Észak-Itália művészetével, illetve művésze-

tén át, Dél-Franciaország, elsősorban Provence művészetével. Az aracsi antikizáló faragványok a provence-i eredetű kompozíciós sémák részeként jelennek meg helyenként. A kutatók, a művészettörténészek számára nagyon fontos lenne az összefüggések további vizsgálata. Aracson a falak, a faragványok a nagyfokú pusztulás ellenére tanulmányozhatók. Szerencsére nem tettek (nagy) kárt benne az 1970-es években végzett ásatások utáni helyreállítási munkálatok. Ekkor statikai szempontból nagyon fontos beavatkozások történtek, de a helyenkénti beépítések hamis képet mutatnak a templomrom művészetéről. A jövőben ezeket ki kellene javítani, a továbbiakban pedig csak konzerválási munkálatokat kellene végezni az aracsi pusztatemplomon. A természetes környezetébe sem kellene beavatkozni közvetlenül a közelében.” Raffay művészettörténész szerint mielőbb konszenzusra kell jutni az aracsi műemlék védelmének érdekében.

„Konzerválni, nem restaurálni!”

- a neves németországi művészettörténésznek, Georg Dehionak sokat vitatott idézetével vezette fel előadását **dr. Lövei Pál** művészettörténész (Budapest Főváros Kormányhivatal, Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatal, Örökségvédelmi Iroda, Tudományos Osztály). „Dehio a szentélyek továbbélésének egyik veszélyét az építészetben látta. A mindenáron új akarásának következtében az építészet elpusztítja az építészetet. Ezek a törekvések hívták életre az 19. század közepén a műemlékvédelmet és mellette a restaurálás is létrejött. Gyakran összetévesztik egymással a kettőt, jóllehet ellenlábasként. **A műemlékvédelem a régít akarta megtartani, a restaurálás sokszor a nem létezőt újraalkotni. A különbség átütő erejű: az egyik oldalon a megkurtított, meghalványult valóság, a másikon a fikció. Konzerválni csak azt lehet, ami még megvan. A valóságot el kell fogadni, ne akarjunk csalásokkal vigasztalódni.** Érdekes, tanulságos példákat mutatott be Franciaországból, Németországból, a megmaradt állapotában konzervált várakról, szentélyekről, kastélyokról, palotákról, amelyek egy része ma a világörökséghez tartozik. Negatív restaurálási kísérletekkel is találkozhatunk Európa valamennyi országában. A 19-20. század fordulóján a szemléletváltások hatását hamarosan érezni lehetett Magyarországon is. A cél már nem egy

elképzelt, romantikus középkor demonstrálása volt, hanem a meglévő maradványok védelme. Viszont a nem mindig megfelelő építészeti anyagok alkalmazása a '60-'70-es években megmutatja negatív következményeit. A legtöbb esetben újból el kell végezni a konzerválási munkálatokat.

A középkori műemlékek védelmekor még mindig találkoznak a szakemberek meglepetésekkel, emelte ki előadásában **dr. Szakács Béla Zolt** művészettörténész (a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanszékvezetője, a budapesti Central European University docense). Dávid Ferenc 2001-ben egy alapvető tanulmányt jelentetett meg, amelyben felvetette a költői romok és a régészeti romok közötti különbségtételt. **„A költői romok többnyire azok a közismert szimbolikus épülettartományok, amelyek az elmúlásról tanúskodnak. Szinte magukba sűrítik, belelegezhetővé teszik a történelmet ezek a romok, mint a zsámbéki, az aracsi templomrom, vagy a visegrádi. Még a mai állapotukban is jelentősek, látványosan illeszkednek a tájba, és a mindenféle beavatkozás csak kárukra lehetne. A régészeti romok többnyire ásatásokkal kerülnek a felszínre. E kettőhöz hozzátehetnénk a harmadiknak azokat a részleteket, amelyek csak részben őrizték meg a múlt maradványait. Örökségünket, főleg azokat a költői romokat is, mint amilyen az aracsi pusztatemplom, csak akkor őrizzük meg méltón az utókornak, ha eredeti állapotában konzerváljuk. A díszítőfaragványok állapotát külön is vizsgálni lehet, és ha szükséges, a tartós megóvása céljából másolattal ajánlatos helyettesíteni, az eredetit pedig a múzeumban kell elhelyezni.”**

Minél szorosabb együttműködést a magyar és szerb szakemberek közt

Az aracsi templom építőanyagainak legújabb kutatási eredményeiről és a helyreállításakor alkalmazott anyagok káros hatásairól tartott előadást a magyarcsernyei származású **Biacsi Karolina, okl. kőszobrász-restaurátor művész** (Katona József Múzeum, Restaurátor Osztály, Kecskemét). Előadásának elején kiemelte, hogy a kutatások két évet vettek igénybe, a templomból 2009 szeptemberében a TMI engedélyével vettek mintákat. Ezeket a mintákat a legkorszerűbb módon vizsgálták, több szempontból is. A kőzetásvány-

tani vizsgálatokkor, valamint az amorf anyagok jelenlétének kimutatásakor minőségi és mennyiségi méréseket, analíziseket végeztek. Összesen 31 kőmintát vizsgáltak, amelyeknek eredményeit hasznosítani lehet a romtemplom konzerválási tervének kidolgozásakor, majd a megvalósításakor. A templom építőanyag-vizsgálata nemcsak a keletkezésének megállapítása miatt nagyon fontos, hanem azért is, hogy mi történt a templommal a századok folyamán. A vizsgált minták alapján bizton állítható, hogy a templom tetőszerkezete leégett. A többi, pl. a rózsablakokról, a falakról és más helyekről vett minták is számos tanulsággal szolgálnak, és hasznos útmutatók lehetnek a védő, a konzerválási munkák során. A minták, a különböző ásványok, sók vizsgálatának eredménye alapján megállapították, hogy további elemzésekre is szükség lesz. Konzerválása előtt megbízhatóan pontos kimutatásokra lesz szükség. Alapos vizsgálatoknak kell megelőzniük a munkálatokat. Aracsra az oxalátok, a szulfátok, a karbonátok a legveszélyesebbek, de emellett a nem szakavatott emberi beavatkozás is veszélyes lehet. Például pontosan nem tudni, mikor építettek be cementes habarccsal új téglákat, amelyek sokat ártanak a műemléknek. A helyreállítást szakszerű konzerválással kell mielőbb elvégezni. Biacsi Karolina és Raffay Endre szívesen segítenek ezekben a munkálatokban. Biacsi Karolina kiemelte, hogy Szerbiában nincs kőszobrász-restaurátor, éppen ezért szívesen felajánlja munkáját, ha meghívják. Szeretnék, ha minél szorosabb együttműködés jönne létre a szerb és a magyar szakemberek között, és hogy közösen dolgozzanak a pusztatemplom konzerválásán.

Későbbi előadásában **Laczkó László** okl. vegyészmérnök részletesen is bemutatta az Aracson begyűjtött minták analízisét végző SZIKKTI Labor Szilikátkémiai Anyagkutató Kft. technológiáit és azt, hogy milyen módon végezték a vizsgálatokat.

Romtemplomok műemlékvédelme című előadásában a magyarországi tapasztalatokról, az esztergomi és a székesfehérvári kudarcokról is beszámolt **dr. Rostás Tibor művészettörténész**, egyetemi tanársegéd (Pécsi Tudományegyetem, Művészeti Kar, Művészettörténet és Elmélet Tanészék; Művészettörténeti Kutatócsoport). Az esztergomi királyi palota, a székesfehérvári romok

megóvására tett kísérletek intő példák lehetnek a műemlékek megóvásán, konzerválásán dolgozók számára. Nehezményezte, hogy Magyarországon jelenleg nincs intézményes műemlékvédelem. Előadásában romániai, erdélyi, francia, normandiai, angliai, írországi, németországi műemlékeket, kolostorokat, emléktemetőket, apátságokat, templomokat is bemutatott. A felsorolt romok, műemlékek igen impozánsak, több megmaradt belőlük, mint Aracsból. Kiemelte, hogy legalább annyira fontosak ezek a műemlékek az adott országokban, mint itt, Vajdaságban Aracs. Nemzeti jellegű műemlékekről van szó, amelyek többnyire a világörökség részei is.

A mindenkori erkölcs romlik meg, ha a múltat kívánják eltörölni

Prevenció és örökségvédelem című előadását **Sebestyén József** okl. építészmérnök, főtanácsos (Belügyminisztérium, Örökségvédelmi Főosztály, Műemléki Osztály, Budapest) egy erdélyi tudós református lelkész gondolataival vezette be. A templom életében legalább annyira fontos a templomok további sorsa, mint keletkezése körülményeinek tisztázása. Feltette a kérdést is: „Tényleg meg akarjuk-e védeni örökségünket? S erre értelemszerűen igennel válaszolunk. Az, hogy az igen mögött mi van, számos előadásból is kikövetkeztethettük. Miskovszky Viktor mondta 1898-ban: inkább alkotni tudunk mindenhol, mint fenntartani, s most úgy látszik, mintha a végzetek utolértek volna, hogy a fenntartásért mit sem tudunk tenni, műemlékeink védelmének érdekében.” A '80-as, '90-es éveket, a rendszerváltások utáni éveket idézve emlékeztetett a gondozatlan környezetekre, a rossz állapotú épületekre, aminek láttán egy építész kollégája mondta, hogy **a mindenkori erkölcs romlik meg, ha a múltját kívánja eltörölni**. Az örökségvédelmet szerinte már kisiskoláskortól tanítani kellene. Ez is a prevenció részét képezhetné. Tágabb értelemben pedig a használati értékre kellene nagyobb súlyt fektetni a jövőben. „Nem élünk ezekkel a lehetőségekkel. Minden ilyen kezdeményezésnek a műemlék javát kell szolgálnia. S gondoskodnunk kell arról is, mint John Ruskin angol esztéta mondta, hogy ezek az épületek méltó módon éljék az életüket. Nincs semmi jogunk, hogy hozzájuk nyúljunk, azok nem képezik a tulajdonunkat. Részben

azoké, akik építették, részben a nemzedékeké, amelyek utánunk jönni fognak. **Amit mi magunk építettünk, azt le is rombolhatjuk, de aminek létrehozásába más emberek fektették összes erejüket, tehetségüket és életüket, azok joga nem szűnhet meg a halálukkal.** Ruskin azt is mondta: ha jól gondozzuk az építményeinket, nem lesz szükség a restaurálásukra. A holland építésszek megszívlelték üzenetét, egy csoportjuknak kezdeményezését követni lehetne térségünkben is. Az intézményeket, a különböző létesítmények, házak tulajdonosait arra próbálják serkenteni, hogy folyamatosan tartsák karban épületeiket. A megelőzés sokkal olcsóbb, mint a restaurálás. A néhány önkéntessel induló kezdeményezés a negyven év alatt komoly partneri viszonyt alakított ki az állami intézményekkel és a magántulajdonosokkal is, még a királynő támogatását is elnyerték. Létrehoztak egy alapítványt is, jelmondatuk: a megelőzés jobb és olcsóbb! Fontolóra lehetne venni egy hasonló civil szervezet vagy alapítvány létrehozását."

A jövőben intenzívebb ásatásokra kerül sor

Az aracsi templom és környezete régészeti kutatásainak eredményeiről, bemutatásának lehetőségeiről beszélt **Nebojša Stanojev**, a Vajdasági Múzeum régésze, tanácsosa. A TMI-vel együttműködve végez a múzeum minden feltárást, kutatást. Az első ásatások a 19. század végén történtek Aracson. Az Aracsi kő néven ismertté lett faragvány Budapestre, a Nemzeti Múzeumba került, most a Magyar Nemzeti Galériában van. A Vajdasági Múzeum többször kért másolatot az aracsi kőről, de mindeddig nem találtak megértésre. Remélhetőleg ez a konferencia is hozzájárul ahhoz, hogy a kő másolatát megkapja a Vajdasági Múzeum. A régészeti kutatások, ásatások során előkerült leletek egy erős mezővárosra utalnak, valamint arra, hogy létezett a megmaradt előtt egy egyhajós templom is. Máig nincsenek megbízhatóan pontos adatok arról, ki építette a bazilikát. A TMI-vel úgy döntöttek, hogy az ásatásokat a templom mellett kiterjesztik Aracs településre is, hogy minél pontosabban meghatározhassák a templom építésének körülményeit. Az ásatásokról, a templomról készült gazdag fotódokumentációval prezentálta a múzeum archeológusainak folyamatosan végzett feltárási munkáját. A jövő-

ben még intenzívebb ásatásokat szeretnének végezni az egykor létezett Aracs település helyén és a környéken, mondta előadása végén Stanojev régész.

2013-ra 900 ezer eurót kap az IPA-pályázat

A nemrégiben Bugac határában feltárt, Pétermonostorról **Rosta Szabolcs** régész, a kecskeméti Katona József Múzeum igazgatója számolt be. A Vajdasági Múzeummal 2010 óta működnek együtt, teljesen véletlenül. „Egy közös projektum megvalósításának lehetősége hozott össze bennünket. Pályázatunk a dombói Szent György monostor, az aracsi romtemplom és a Pétermonostor feltárására, megmentésére irányul. A program továbbra is folytatódik. Az IPA-pályázatot 2012-ben és az idén is újra megnyertük. Ez azt jelenti, hogy erre a három helyszínre 900 ezer eurónyi pénz áramlik be, ami azt gondolom, hogy Magyarországon és Szerbiában is egy hatalmas összeg a régészetre vonatkoztatva. Természetesen azért az sem mellékes, hogy a régészeti turizmus komolyan tudott ebből profitálni. A turisztikai pályázatnak előnyei, de hátrányai is vannak, mivel rá vagyunk kényszerülve, hogy kiállításokat is szervezzünk, és kiadványokat is megjelentessünk az elvégzett munkáról. Eddig három kiadványt jelentettünk meg Bugacról, Aracsról és Dombórról. A kiállításokat az év végéig szervezzük meg.”

Rosta igazgató beszámolt arról is, hogy a körülmények szerencsés alakulásának következtében sikerült feltárniuk egy elfeledett nemzetségi monostort Bugac határában. A Pétermonostort valójában a monostori domb takarta, óvta évszázadokon keresztül. Aracshoz hasonlatos módon, kevés forrás szól erről a területről. Annyit eddig sikerült megtudni, hogy a Csongrád megye területén lévő Pétermonostorban 1219-ben apát van és a Becse-Gergely nemzetségnek a monostoráról van szó.

A műemlék tövében most kiépített parkoló károsan hat és megtöri az aracsi szentély méltóságát

A somogyvári bencés apátság romjainak helyreállítási tanulságairól beszélt **Dobó Ágota** építész-mérnök, közgazdász, elnökhelyettes (Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szol-

gálatási központ, Budapest). Eddig 26 európai pályázatot nyertek meg és bonyolítanak le több mint 15 milliárd forint (kb. 50 millió euró) értékben. Somogyváron viszonylag egyszerű volt a dolguk, mert tudják, hogy azért jelentős, mert Szent Lászlóhoz kötődik, ő alapította az apátságot. Az emlékhelyet, amely nemzeti gondnokság alatt van, viszonylag szomorú állapotban vették át 2006-ban. A terület állapota nagyon hasonlít Aracsra. Mérnökként nem fenntarthatónak minősítette a körülményeket. „A '60-'70-es években a kiegészítő falazásokat téglával, cementhabarccsal végezték, és már málladoznak, mennek szét, télen szétfagynak. A megmozdult részeket pedig elviszik a látogatók. Úgy látjuk, hogy sokkal rosszabb állapotban vannak az újabb beépítések, mint az eredeti kő és téglák. Sajnos, ennyire rossz munkát végeztek. Aracson is tapasztaltuk, hogy a turisták felmásznak, és rongálják a falakat. Ez nálunk is gyakori jelenség. Az elképesztően kulturálatlan viselkedésen módszeresen próbálunk változtatni.

A fenntarthatóság és a hely üzenete szempontjából fokozottan kell ügyelnünk mindenre. Araccsal párhuzamot vonva azon lepődtem meg a leginkább, hogy a parkolót most csinálták meg, közvetlenül a romtemplom közelében. Semmiképpen sem szabadna ennyire közelre beengedni a járműveket, mert károsan hatnak a környezetre, megtörik a szentély méltóságát. Somogyváron a szakrális létesítmény környékén épült kísérőobjektumokat elbontjuk, visszaállítjuk a dupla sáncot. A fenntarthatóság szempontjából fontos kulturális épületeket az apátságtól távol, úgy építjük fel, hogy az ne látsszon. A gazdaságos működtetés miatt gondolnunk kell a turizmusra. A bemutatott képeken láthatják, milyen megoldásokat alkalmaztunk Somogyváron a fogadó, a szabadtéri színpad, a játszótér, a melléképületek, a földalatti kiállítóterem, konferenciaterem, kávézók építésekor, hogy az ne zavarja a műemlék rendjét. Az idegenforgalom szempontjából, de a szakrális létesítmény fenntarthatóságáért is mindent megteszünk a vendégek minőségesebb ellátásáért. Ezekről a helyektől jó félórányi séta vezet föl az apátsághoz. Aracson még nem tudni, milyenek az

elképzelések, de úgy kell elrendezni a tervezett épületeket, hogy azok a tájba beolvadva, legalább félórányi sétára legyenek a romtemplomtól. A turizmus azért is fontos Somogyvárnak, mert a 15 milliárd forint, amit megnyertek a műemlékekre, az mind kötődik a turizmushoz valamilyen módon. Aracs fennmaradása is nagyban függ attól, hogy mennyire érdeklődik iránta a nagyközönség. Ami nem érdekli az embereket, az fenntarthatatlan, arra pénz se jut. Másfelől úgy kell a projekteket kialakítani, hogy messzemenően szem előtt legyen az épületek védelme.

A Záródokumentum-javaslatra számos kiegészítés hangzott el, jórészt a konferencia előadóinak részéről. A legtöbben a legsürgősebb konzerválási munkák elvégzését, ütemtervének meghatározását szorgalmazták. Gyors és szakszerű beavatkozásra van szükség, mert aggasztóak a romlás nyomai. Többen a sérült faragványok kiemelését, valamint másolattal való helyettesítését javasolták. Az üveg és a kő viszonyának vizsgálatára mindeddig nem tértek ki a szakemberek, figyelemzettetett Mester Éva üvegtervező és restaurátor, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának titkára. A kutatást ki kellene ilyen irányba is bővíteni. Szerinte megfelelő védelemben kell részesíteni a viszonylag jó állapotban megmaradt rózsablakot. A szakma haladéktalan összefogását, a körültekintő kutatási és konzerválási munkák ütemes folytatását sürgette Sava Stražmeterov újvidéki építészmérnök.

Az a kérdés is elhangzott, kinek a fennhatósága alá tartozik Aracs? A beszélgetésekben elhangzott egyes vélemények szerint a magyar nemzeti örökség részét képező, szerbiai állami védelem alatt álló aracsi pusztatemplomnak a Római Katolikus Egyház, a Bánsági Egyházmegye jurisdikciójához kell tartoznia. Dr. Német László SVD megyéspüspök besorolását hivatalosnak kell tekinteni.

A Biacsi Karolina, Korhecz Papp Zsuzsanna festőművész-restaurátor és Raffay Endre elnökletével megtartott nemzetközi konferencia a Záródokumentum elfogadásával ért véget.